Ewa Jaworska
Uniwersytet Gdański, Pracownia Dydaktyki Geografii

Ocenianie zewnętrzne i wewnętrzne a przygotowanie ucznia do egzaminu maturalnego z geografii w programie matury międzynarodowej IB

Wstęp

Przez ponad 40 lat istnienia organizacji International Baccalaureate (IB) wdrażany był *the IB Diploma Programme* (program dyplomowy IB) skierowany do uczniów w wieku od 16 do 19 lat, obok the Primary Years Programmme (PYP) i the Middle Years Programme (MYP). Według danych IB w roku szkolnym 2009/2010 organizacja współpracowała z 3032 szkołami z ponad 139 krajów, oferującymi programy ponad 8,5 tys. uczniom w wieku od 3 do 19 lat. Programy te są ogromnym wyzwaniem dla wszystkich stron zaangażowanych w jego realizację. Jednym z celów programu dyplomowego jest wielozadaniowe przygotowanie ucznia do zdania egzaminu maturalnego i do dalszej edukacji na poziomie uniwersyteckim. Specyficzna formuła egzaminu oraz wymagania dotyczące oceniania decydują o sposobach pracy z uczniami nad przygotowaniem ich do egzaminu maturalnego przy jednoczesnym wzbogacaniu umiejętności poznawczych młodzieży. W artykule autor opisał ogólne zasady oceniania zewnętrznego i wewnętrznego w programie matury międzynarodowej, a następnie szczegółowo opisał zasady oceniania pojedynczego przedmiotu na przykładzie geografii. „Geografia ma ogromne walory poznawcze, praktyczne i wychowawcze. Kształci umiejętności postrzegania, oceniania oraz wyjaśniania procesów i zjawisk występujących w środowisku geograficznym, w różnorodnych skalach przestrzennych, czasowych i kulturowych." (Piotrowska I., 2007). Jej nauczanie w dwuletnim cyklu trwania programu dyplomowego IB stwarza niepowtarzalna szansę dla ucznia bycia „pytającym, mądrym, myślącym, komunikatywnym, otwartym, troskliwym, niezależnym w opiniach, refleksyjnym". Dążenie do takich bowiem cech ucznia zakłada program IB (Geography Guide, 2009).

W artykule przedstawiono wpływ oceniania i formy egzaminu na sposoby pracy z uczniem IB nad przygotowaniem do egzaminu maturalnego z geografii, wykorzystując studium przypadku w oparciu o 4 grupy geograficzne uczące się w III LO w Gdańsku na poziomie podstawowym i rozszerzonym w latach 2009/2010.

Podjęto jednocześnie próbę pokazania, że w programie dyplomowym IB „wychodzi się poza schematyczne myślenie o procesie nauczania i uczenia się." (Szylko A., 2005, s. 61)

Ogólne założenia programu dyplomowego IB

W ciągu dwóch lat realizacji programu matury międzynarodowej IB, rozpoczynającego się w Polsce w drugiej klasie liceum ogólnokształcącego, uczeń uczęszcza na 6 dowolnie wybranych przez siebie przedmiotów spośród sześciu grup przedmiotowych zaprezentowanych w tabeli 1. Szkoły nie są zobligowane do wprowadzenia wszystkich wymienionych w tabeli 1. przedmiotów, stąd oferty poszczególnych szkół IB na świecie mogą się różnić. Minimum trzy spośród sześciu przedmiotów muszą być wybrane przez uczniów na poziomie wyższym (*higher level*) realizowanym w ciągu 240 godzin, czyli około 6 godzin tygodniowo. Pozostałe 3 przedmioty na poziomie podstawowym (ang. *standard level*) odbywają się w wymiarze 150 godzin, a więc około 4 godzin tygodniowo. Dopuszczalny jest wybór czterech przedmiotów na poziomie rozszerzonym, jednak oznacza to napięty tygodniowy plan zajęć ucznia. Na poziomie podstawowych powinny być wybrane minimum 2 przedmioty. Dokonany indywidualnie dobór przedmiotów wiąże się z tym, że każdy uczestnik programu dyplomowego ma odmienny rozkład zajęć, a nauczanie odbywa się w grupach. „Samodzielne dobieranie przedmiotów przez ucznia rozwija w nim poczucie odpowiedzialności za podejmowane decyzje, uczy planowania i myślenia perspektywicznego." (Szylko A., 2005, s. 59)

Tabela 1. Przedmioty proponowane w programie matury międzynarodowej International Baccalaureate

Grupy przedmiotowe	Przedmioty
1 grupa: Język A1	pierwszy język, który jest najlepiej znany uczniowi (zwykle jest to język ojczysty)
2 grupa: Drugi język	język obcy nowożytny, może też być łacina i greka
3 grupa: Jednostki i społeczeństwa	biznes i zarządzanie, ekonomia, geografia, historia, technologia informacyjna w globalnym społeczeństwie, filozofia, psychologia, antropologia społeczna i kulturowa
4 grupa: Nauki eksperymentalne	biologia, chemia, technologia projektowania, systemy środowiskowe a społeczeństwa, fizyka
5 grupa: Nauki matematyczne i informatyka	podstawy matematyki, matematyka na poziomie podstawowym, matematyka zaawansowana, dalsze nauki matematyczne na poziomie podstawowym (*Further Mathematics SL*); dodatkowym przedmiotem jest informatyka na poziomie podstawowym i rozszerzonym, która nie może być wybrana zamiast matematyki
6 grupa: Sztuka	nauki o muzyce, teatrze, filmie, sztuki wizualne; uczeń ma prawo zamienić przedmiot z grupy szóstej na dowolny inny przedmiot z grup od 1 do 5

Źródło: Opracowanie własne na podstawie www.ibo.org/diploma/curriculum/.

Uwieńczeniem realizacji programu jest egzamin zewnętrzny przeprowadzany na świecie w maju i w listopadzie. Uzyskanie dyplomu jest jednak możliwe nie tylko w przypadku zdania egzaminu maturalnego, lecz także spełnienia trzech innych warunków:

- wykonanie indywidualnej, samodzielnie przeprowadzonej pracy badawczej na 4000 słów (nazywanej po ang. *Extended Essay*) z dowolnej dyscypliny naukowej objętej programem nauczania, którą uczeń się interesuje,
- udział w interdyscyplinarnym kursie Teoria Wiedzy (TOK) połączonym z napisaniem eseju na jeden z dziesięciu proponowanych przez IB tematów i wykonaniem prezentacji na dowolny temat z zakresu TOK,
- udział w co najmniej 150-godzinnym, pozaszkolnym programie wychowawczym CAS-u (Creativity, Action, Service, czyli Twórczość, Działanie, Pomoc) zachęcającym uczniów do podejmowania aktywności artystycznych, sportowych oraz działalności na rzecz innych.

Program odbywa się w języku angielskim, francuskim lub hiszpańskim w zależności od decyzji szkoły. W tych też językach przeprowadzane są egzaminy zewnętrzne.

Ocenianie uczniów w programie matury międzynarodowej

Ocenianie podczas realizacji programu dzieli się na ocenianie wewnętrzne i ocenianie zewnętrzne. Rysunek 1. prezentuje elementy, które podlegają ocenianiu wymaganemu przez organizację IB. Ponadto istnieje ocenianie wewnątrzszkolne, które jednak nie ma znaczenia dla oceny finalnej na dyplomie poszczególnych uczniów programu IB.

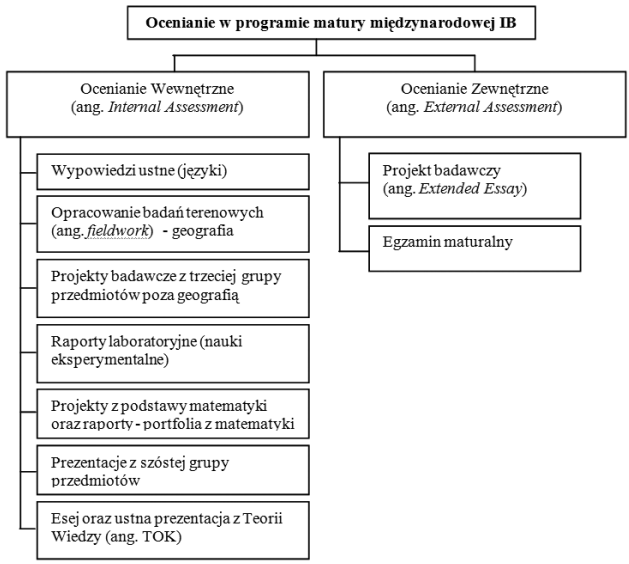

Źródło: Na podstawie www.ibo.org

Rys. 1. Elementy oceniania w programie matury międzynarodowej IB

Z rysunku 1. wynika, że z każdego przedmiotu uczeń ma za zadanie wykonanie prac-projektów, które są różnie nazywane w zależności od dyscypliny. Są one określane wspólnym mianem *Internal Assessment* (Ocenianie Wewnętrzne). Nauczyciel ma obowiązek dokonania oceny opracowania lub wypowiedzi ustnej z języka oraz prezentacji z TOK według ściśle określonych kryteriów, a następnie część prac podlega weryfikacji przez moderatorów zewnętrznych. Weryfikacja ta wpływa na ostateczne oceny całej ocenianej z danej dyscypliny grupy uczniów. Ocena prac/wypowiedzi stanowi od 20 do 25% oceny maturalnej. Pozostałe 75-80% składowej oceny stanowi ocena z egzaminu maturalnego, który jest egzaminem zewnętrznym. Jest on sprawdzany tylko i wyłącznie przez egzaminatorów zewnętrznych.

Skalę ocen obowiązującą w programie matury międzynarodowej przedstawia tabela 2. Oceny od 1 do 7, gdzie 1 jest oceną najgorszą a 7 najlepszą, stosowane są przy egzaminach maturalnych, zaś oznaczenia literowe od A do E używane są do oceny eseju z Teorii Wiedzy (TOK) oraz opracowania *Extended Essay*. Oceny przy ocenianiu wewnątrzszkolnym mogą być związane ze skalą ocen obowiązującą w danym państwie. Nie ma jednak formalnego wymogu IB dotyczącego bieżącego oceniania uczniów. Częściowo twórcy programu przyjęli, że w odniesieniu do bieżącego oceniania, „konstruując mierzalne normy, tylko w ograniczonym zakresie uwzględnia się istotę procesów nauczania, uczenia się i ich efektów". (Day Ch., 2008, s. 23)

Tabela 2. Skala ocen obowiązująca w programie matury międzynarodowej IB

Skala ocen obowiązująca przy ocenianiu egzaminów zewnętrznych	Skala ocen obowiązująca w przypadku eseju z Teorii Wiedzy (TOK) i Extended Essay
7 - celujący (excellent) 6 - bardzo dobry (very good) 5 - dobry (good) 4 - dostateczny (satisfactory) 3 - mierny (mediocre) 2- słaby (poor) 1 - bardzo słaby (very poor) N – brak oceny	A - celujący (excellent) B - dobry (good) C - dostateczny (satisfactory) D - mierny (mediocre) E - podstawowy (elementary) N – brak oceny

Źródło: Na podstawie www.ibo.org/diploma/recognition/guide/slidef.cfm.

Maksymalna liczba punktów, jaką może zdobyć uczeń na dyplomie IB, to 45, przy czym otrzymanie maksymalnej oceny 7 z sześciu przedmiotów zapewnia 42 punkty. Pozostałe 3 punkty można uzyskać za esej z Teorii Wiedzy (TOK) oraz za opracowanie Extended Essay. Oceny literowe z eseju z Teorii Wiedzy i z Extended Essay przelicza się na punkty według zasad zawartych w tabeli 3.

Minimalna liczba punktów pozwalająca uzyskać dyplom wynosi 24.

Tabela 3. Zasady przeliczania ocen literowych z eseju z TOK i Extended Essay na punkty przydzielanie na dyplomie IB

		OPRACOWANIE "EXTENDED ESSAY"					
		A	B	C	D	E	nie przedłożono
ESEJ Z TEORII WIEDZY	A	3	3	2	2	1	N
	B	3	2	1	1	0	N
	C	2	1	1	0	0	N
	D	2	1	0	0	0	N
	E	1	0	0	0	brak zaliczenia	N
	nie przedłożono	N	N	N	N	N	N

Źródło: Opracowanie własne na podstawie materiałów szkoleniowych IB.

Ocenianie wewnętrzne i zewnętrzne na przykładzie geografii

Od roku szkolnego 2009/2010 obowiązują nowe ramy programowe zawarte w przewodniku do geografii (*Geography guide for examinations 2011, 2009*) będące odpowiednikiem polskiej podstawy programowej. Wraz z nimi zmienia się sposób oceniania wewnętrznego i zewnętrznego na poziomie podstawowym oraz na poziomie rozszerzonym. Zakłada się, że ocenianiem wewnętrznym na obu poziomach objęte jest opracowanie oparte na pracy terenowej nazywane wśród uczniów "fieldworkiem". Uczniowie mogą wspólnie zbierać dane w terenie oraz ustalać cele i hipotezy pracy badawczej, po czym samodzielnie wykonują opracowanie do 2500 słów. Praca jest oceniana przez nauczyciela. W ostatnim semestrze trwania programu wytypowane przez organizację IB prace wysyłane są do moderatorów zewnętrznych. Przewiduje się, że łączny czas pracy nad opracowaniem wynosi 20 godzin. Ocena za „fieldwork" stanowi 25% oceny końcowej z geografii uzyskanej na dyplomie IB w przypadku poziomu podstawowego i 20% w przypadku poziomu rozszerzonego. Pozostałe 75% i odpowiednio 80% oceny składowej stanowi egzamin zewnętrzny, którego ogólną strukturę przedstawia tabela 4.

Tabela 4. Struktura egzaminu maturalnego z geografii w programie matury międzynarodowej obowiązująca od sesji egzaminacyjnej 2011

	Poziom podstawowy (SL)		Poziom rozszerzony (HL)	
	Czas trwania	Struktura egzaminu	Czas trwania	Struktura egzaminu
Arkusz 1 Obejmuje treści z zakresu z **części głównej** (rdzeniowej) (ang. *core*). Oba poziomy (SL i HL) otrzymują ten sam arkusz.	1 godz. 30 min	Sekcja A: Uczeń odpowiada na wszystkie ok. 3-4 pytania otwarte (długiej i krótkiej odpowiedzi), częściowo oparte na danych (45 pkt). Sekcja B: Esej - uczeń odpowiada na jedno z pytań długiej odpowiedzi (15 pkt).	1 godz. 30 min	Sekcja A: Uczeń odpowiada na wszystkie ok. 3-4 pytania otwarte (długiej i krótkiej odpowiedzi), częściowo oparte na danych (45 pkt). Sekcja B: Esej - uczeń odpowiada na jedno z pytań długiej odpowiedzi (15 pkt).
Arkusz 2 Obejmuje treści z zakresu „**opcje**". Oba poziomy (SL i HL) otrzymują ten sam arkusz.	1 godz. 20 min	Uczeń odpowiada na zestaw ok. 4 otwartych pytań z **dwóch** różnych „opcji". Pytania oparte są na dodatkowych materiałach (np. tabelach, wykresach, diagramach, schematach). W każdej części opcji są do wyboru dwa zestawy zadań. (Po 20 pkt za zadania z jednej opcji, w sumie 40 pkt.)	2 godz.	Uczeń odpowiada na zestaw ok. 4 otwartych pytań z **trzech** różnych „opcji". Pytania oparte są na dodatkowych materiałach (np. tabelach, wykresach, diagramach, schematach). W każdej części opcji są do wyboru dwa zestawy zadań. (Po 20 pkt za zadania z jednej opcji, w sumie 60 pkt.)
Arkusz 3 Obejmuje **rozszerzenia** ("higher level extentions")	---------	---------	1 godz.	Uczeń pisze esej na jeden z trzech proponowanych tematów. (25 pkt)

Źródło: Na podstawie *Geography guide for examinations 2011,* 2009; materiały szkoleniowe z 2010 r.

Wiadomości czy umiejętności? Co sprawdza egzamin maturalny?

Analiza arkuszy egzaminacyjnych z lat 2004-2010 pozwala stwierdzić, że egzamin maturalny składa się przede wszystkim z serii pytań otwartych będących rozwinięciem określonego problemu badawczego na podstawie danych przedstawionych w formie tabeli, wykresu, diagramu, bądź też schematów. Pytania zamknięte z reguły nie występują. Jeżeli się pojawiają to dotyczą np. wskazania danego państwa, regionu, określenia wartości na podstawie danych. Dla lepszego zobrazowania tego rodzaju pytań posłużono się dwoma przykładami.

Przykład 1 – Arkusz 1, Maj 2008

1. Diagramy pokazują zmiany współczynnika urodzeń i zgonów w Regionie A i w Regionie B w okresie od 1775 do 2000.

   a. Zdefiniuj „*przyrost naturalny*" i określ, dlaczego nie oznacza on tego samego co przyrost ludności. *[3 pkt]*
   b. Przy pomocy diagramu opisz zmiany w liczbie ludności dla Regionu A w okresie od 1775 do 2000. *[5 pkt]*
   c. Zasugeruj przyczyny kształtowania się współczynnika zgonów zarówno

w krajach słabo rozwiniętych gospodarczo, jak i wysoko rozwiniętych gospodarczo w okresie od 1775 do 2000. *[7 pkt]*

d. Wykorzystując przykłady zarówno z krajów słabo rozwiniętych gospodarczo, jak i wysoko rozwiniętych gospodarczo, oceń, jak zmiany w charakterystyce demograficznej oddziałują na stopień rozwoju gospodarczego. *[10 pkt]*

Przykład 2 – Arkusz 2, Listopad 2009

3. (b) Pytanie złożone

Graf pokazuje dostęp do wody pitnej na 1 mieszkańca w latach: 2005, 2025, 2050 (przewidywanych) dla wybranych krajów.

(i)

a. Wskaż kraj, który ma największy spadek w ilości wody pitnej na 1 mieszkańca pomiędzy 2005 a 2050. *[1 pkt]*
b. Podaj przybliżoną wartość spadku przewidywanego w tym kraju. *[1 pkt]*

(ii) Opisz zmiany od 2005 do 2050 w liczbie krajów doświadczających niedoborów wody. *[2 pkt]*

(iii) Wyjaśnij, dlaczego obszary pustynne otrzymują małą ilość opadów. *[6 pkt]*

(iv) Określ rolę wody w kształtowaniu się form terenu na obszarach pustynnych i półpustynnych. *[10 pkt]*

Z przykładów zadań egzaminacyjnych wynika, że z reguły dwa pierwsze pytania egzaminacyjne są pytaniami krótkiej odpowiedzi pozwalającymi na analizę danych, przedstawienie trendów, definiowanie, opisywanie, identyfikowanie, klasyfikowanie itd. Kolejne zadania wymagają uzasadnienia wypowiedzi na podstawie odpowiednich przykładów, dowodów, argumentów i tzw. studium przypadku (ang. *case study*), m.in. poprzez dokonanie ewaluacji, podjęcie dyskusji, porównanie, różnicowanie, argumentowanie, ocenianie.

Poza opisaną wyżej formą pytań na egzaminie maturalnym znajdują się pojedyncze pytania długich odpowiedzi, tzw. eseje. Z dwóch poniższych przykładów wynika, że eseje wymagają szczegółowej wiedzy z danej dziedziny geografii, znajomości koncepcji geograficznych, teorii popartych znajomością miejsc. Uczniowi zostawia się dowolność w doborze przykładów, dowodów czy argumentów. Eseje są okazją do wykazania się umiejętnością łączenia wiedzy z jej zastosowaniem w rozwiązaniu określonych problemów. Jednocześnie maturzysta musi dostosować się do rygorystycznych zasad pisania eseju.

Przykład 1 – Esej, Arkusz 2, Maj 2007

1. (a) Opisz metody używane w kontrolowaniu powodzi na co najmniej jednej konkretnej rzece i dokonaj ewaluacji ich efektywności. *[20 pkt]*

Przykład 2 – Esej, Arkusz 2, Listopad 2009

3. (a) Nawiązując do **jednego lub dwóch** przykładów, oceń konflikty, które są efektem działalności człowieka wzdłuż linii brzegowej. *[20 pkt]*

Pozostaje wciąż pytanie: co sprawdza egzamin maturalny? W przewodniku

geograficznym opisane są „cele oceniania" egzaminu maturalnego oraz pracy terenowej, czyli *fieldworka* (ang. *assesment objectives*). Dzielą się one na 4 grupy, którym to grupom odpowiadają specyficzne słowa kluczowe pojawiające się na egzaminach:

1. wiedza i rozumienie określonych treści (zdefiniuj, opisz, określ, oszacuj, zidentyfikuj, przedstaw w zarysie, stwierdź),
2. zastosowanie i analiza wiedzy oraz jej zrozumienia (przeanalizuj, dokonaj klasyfikacji, rozpoznaj, wyjaśnij, zasugeruj),
3. synteza i ewaluacja (porównaj, porównaj i podaj różnice, przeciwstaw, przedyskutuj, dokonaj ewaluacji, zbadaj, oceń, uzasadnij, do jakiego stopnia…),
4. selekcja, użycie i zastosowanie różnorodności odpowiednich umiejętności i technik (zrób przypisy, skonstruuj, narysuj, oznacz).

Poszczególne grupy celów są w różnym stopniu oceniane na maturze, co prezentuje tabela 5.

Tabela 5. Cele oceniania w programie matury międzynarodowej

	1. Wiedza i rozumienie określonych treści	2. Zastosowanie i analiza wiedzy oraz jej zrozumienia	3. Synteza i ewaluacja	4. Selekcja, użycie i zastosowanie różnorodności odpowiednich umiejętności i technik
Opracowanie terenowe (fieldwork)	20%	20%	20%	40%
Arkusz 1	45%	30%	5%	20%
Arkusz 2	35%	30%	10%	25%
Arkusz 3 (poziom rozszerzony, HL)	35%	35%	20%	10%
Ogółem - poziom podstawowy	35%	30%	10%	25%
Ogółem - poziom rozszerzony	30%	30%	15%	25%

Źródło: Na podstawie *Geography guide for examinations 2011,* 2009.

W oparciu o „cele oceniania" w przewodniku IB pojawiają się oczekiwania wobec ucznia (ang. sformułowanie: „*students will be expected to do following")*:

1. przedstawia wiedzę i rozumienie określonych programem treści,
2. pokazuje zastosowanie i analizę wiedzy oraz jest zrozumienie (stosuje i analizuje koncepcje geograficzne; identyfikuje i interpretuje geograficzne procesy i struktury na bazie nowych informacji, danych i materiału kartograficznego; pokazuje, do jakiego stopnia teorie i koncepcje są rozpoznawane i rozumiane w określonych kontekstach),
3. dokonuje syntezy i analizy (ocenia i ewaluuje geograficzne koncepcje, teorie, spostrzeżenia, używa geograficznych koncepcji i przykładów do formułowania argumentów, dokonuje ewaluacji opracowań i posługuje się metodologią właściwą dla geograficznych prac terenowych),
4. dokonuje selekcji, używa i stosuje różnorodność odpowiednich umiejętności i technik (w odpowiednim kontekście; właściwych dla geograficznego pytania badawczego; ponadto uczeń tworzy dobrze skonstruowany pisemny materiał z użyciem właściwej terminologii).

Przygotowanie ucznia IB do egzaminu maturalnego

Rygorystyczne założenia programu matury międzynarodowej IB stanowią poważne wyzwanie dla nauczyciela i ucznia w pracy nad przygotowaniem do egzaminu maturalnego. Sprostanie tym oczekiwaniom wymaga współpracy na płaszczyźnie uczeń-nauczyciel. W klasach IB nie może być miejsca na edukację monologową opisywaną przez D. Klus-Stańską (2002) jako nastawioną na przekaz treści, a nie pomoc w organizowaniu własnej wiedzy przez ucznia poprzez autentyczny dialog. IB kładzie duży nacisk na rozwój poznawczy ucznia, a nie na przyswajanie obligatoryjnych treści, co ma swoje odzwierciedlenie w przedstawianych wcześniej przykładach zadań egzaminacyjnych. Niewątpliwie forma egzaminu oraz cele oceniania zaproponowane przez IB wywierają wpływ na sposób pracy z uczniami. Przygotowanie uczniów do egzaminu maturalnego jest procesem złożonym i obejmuje szereg czynności.

Nauczyciele geografii III LO w Gdańsku wskazali, że początkiem przygotowań do egzaminu maturalnego jest dobór odpowiedniego podręcznika, jak też dobór odpowiednich materiałów. Zadanie to jest o tyle trudne, że do tej pory nie został stworzony podręcznik do geografii nauczanej w programie dyplomowym IB. Są jedynie sugestie prowadzących warsztaty dla nauczycieli, jakie pozycje literatury i materiały mogą pomóc przygotowywać się nauczycielowi do zajęć. Zmieniające się co kilka lat podstawy programowe dla poszczególnych przedmiotów utrudniają przygotowanie podręcznika z powodów komercyjnych. Nauczyciel jest więc konstruktorem programu nauczania na podstawie ogólnych wytycznych, sam przygotowuje materiały z wykorzystaniem Internetu i licznych źródeł literatury angielskojęzycznej. W badanej grupie wykorzystanie podręcznika (Waugh, 2005) ma ograniczone zastosowanie.

Ponadto nauczyciele podkreślają, że praca nad przygotowaniem ucznia IB do egzaminu maturalnego musi obejmować:

1. Zapoznanie ze znajomością wymagań edukacyjnych ukierunkowujących uczenie się

Jasno określone wymagania pozwalają na lepszą organizację pracy z punktu widzenia nauczyciela i ucznia. „Podnoszą motywację do uczenia się w celu uzyskania wyniku". (Groenwald M., 2007). Ciekawe jest to, że nauczyciel wraz z uczniami mogą decydować o doborze treści nauczania w tzw. części opcjonalnej, stając się jednocześnie konstruktorami programu nauczania. Wspólne ustalenie opcji do realizacji daje poczucie odpowiedzialności za podejmowane decyzje i jednocześnie jest motywacją do aktywnego zaangażowania się w proces kształcenia. Treści nauczania w programie matury są tak dobrane, by wybrane zagadnienia geograficzne badać w „głąb" a nie „wszerz", odciążając tym samym umysł młodego człowieka od nadmiaru szczegółowej wiedzy. Oznacza to ograniczenie działów tematycznych i szczegółową analizę treści w obrębie działu. Poza tym część działów do realizacji zalicza się do tzw. opcji. Pewne treści przeplatają się w kilku działach lub nawiązują do innych przedmiotów, co daje poczucie ciągłości i spójności wiedzy geograficznej.

2. Przyswajanie wiadomości, koncepcji geograficznych, teorii i połączenie ich w spójną całość

Pozwolić uczniom myśleć – w myśl tego założenia sprawi się, że „uczniowie będą aktywnie angażować się w interesujące i ważne dla nich problemy; będą w stanie dyskutować ze sobą i nauczycielem; będą poszukiwać odpowiedzi w sposób aktywny, a nie bierny; będą dysponować wystarczającym czasem na refleksję…". (Phillips D.C., Soltis J.F., 2003) Szkoła IB nie może być jedynie miejscem przekazywania informacji, lecz musi rozwijać umiejętności samodzielnego operowania nimi, poszukiwania i przetwarzania. Odchodzi się w niej od nauczania faktograficznego. Podstawy teoretyczne pomagają uczniom zrozumieć istniejące problemy geograficzne, dostrzegać związki przyczynowo-skutkowe oraz umożliwiają wyjaśnianie zjawisk oraz procesów w środowisku przyrodniczym. Bez nich niemożliwe jest podejmowanie dyskusji, ocenianie, wnioskowanie, argumentowanie, dokonywanie ewaluacji. „Wiedza stanowi narzędzie, nie cel sam w sobie. Ma służyć odpowiedzeniu na postawione pytania i stanowić punkt wyjścia do zadawania kolejnych." (Szylko A., 2005). Aktualna jest myśl, że „najbardziej szkodliwe, bo najbardziej deprawująco umysłowo, są te „sposoby" uczenia się, przy których uczeń bez żadnej samokontroli żongluje terminami i twierdzeniami, nie rozumiejąc ich treści." (Chałubińska A., 1959). Praca z uczniami IB przebiega w kierunku wzbogacania umiejętności poznawczych ucznia. „Aspekt poznawczy uczenia się polega na zdobywaniu umiejętności posługiwania się informacją". (Niemierko B., 2002, s. 23)

3. Wykorzystywanie modeli, diagramów, map mentalnych

Albert Einstein stwierdził, że „wyobraźnia jest ważniejsza od wiedzy, ponieważ wiedza jest ograniczona". Odwoływanie się do wyobraźni pozwala na poszukiwanie analogii i łączenia wiedzy w spójną całość. Jednym ze sposobów odwoływania się do wyobraźni jest wykorzystanie modeli, diagramów, map mentalnych, szkiców itp. Uczniowie i nauczyciele IB chętnie sięgają po nietypową pozycję literatury w swoich przygotowaniach przedegzaminacyjnych autorstwa Nagle G. i Spencer K. pt. „AS & A Level Geography through digrams" (2003). Całość książki oparta jest na teoretycznych modelach, schematach, diagramach, szkicach, które zaopatrzone są krótkimi komentarzami. Spytani, dlaczego właśnie ta książka, odpowiadają, że np. „pozwala im ona zrozumieć geografię", „geografia jest bardziej dostępna i ludzka", „nie muszą się długo uczyć", „wszystko widać na obrazach", „uczę się z niej robić notatki". Oznacza to, że jeden obraz znaczy więcej dla ucznia niż tysiąc wypowiedzianych przez nauczyciela słów.

4. Wprowadzanie elementów Teorii Wiedzy (TOK)

Elementy Teorii Wiedzy wplecione w nauczanie geografii przede wszystkim pozwalają na rozwijanie krytycznego myślenia, refleksyjnego podejścia do zdobywania informacji, negowania teorii, z jednoczesnym argumentowaniem i ocenianiem. Pozwalają na badanie relacji między poszczególnymi dyscyplinami nauki. Nadrzędnym pytaniem towarzyszącym takiemu podejściu jest „*How do you know*?". Uczeń geografii zachęcany jest do częstego pytania: co? gdzie? kiedy? dlaczego? kto?. Otwarcie na zadawanie pytań, umiejętność ich zdawania, aktywny udział w dyskusjach, refleksja nad metodologią badań,

sposobami klasyfikowania to tylko wybrane korzyści wynikające ze świadomego lub podświadomego wprowadzania elementów TOK na lekcji geografii.

5. Opracowanie i odpowiedni dobór przykładów i tzw. „studium przypadku"

W każdym arkuszu egzaminacyjnym umieszczone jest zdanie: „Studia przypadku (ang. *case studies*) i przykłady powinny być użyte dla zilustrowania odpowiedzi i tam, gdzie jest to właściwe, powinny być one szczegółowo zlokalizowane. Dołączaj dobrze narysowane, duże, odpowiednie mapy, szkice, tabele, diagramy tak często, jak to jest możliwe." Przykłady i studia przypadku mogą nawiązywać do miejsc znanych uczniowi i powinny dotyczyć wydarzeń, które miały miejsce stosunkowo niedawno. Ich dobór oraz opracowanie jest trudne. Wymaga od nauczyciela i ucznia ciągłego poszukiwania materiałów, ciągłego samodokształcania się, nawiązywania współpracy z innymi nauczycielami/uczniami, o czym świadczą liczne fora internetowe. Poza tym sama znajomość miejsc i wydarzeń nie wystarczy do udzielenia odpowiedzi na egzaminie bez dobrych podstaw teoretycznych. Na przykład udzielenie odpowiedzi we wcześniej cytowanym pytaniu egzaminacyjnym „Opisz metody używane w kontrolowaniu powodzi na co najmniej jednej konkretnej rzece i dokonaj ewaluacji ich efektywności" wymaga nie tylko opisu danej rzeki, ale istotna jest znajomość metod kontrolowania powodzi oraz umiejętność dokonywania ewaluacji.

6. Wykorzystanie metod statystycznych oraz ćwiczenie umiejętności analizowania danych liczbowych

Matematyka pozwala wyjaśnić wiele zjawisk i procesów, a umiejętność analizowania danych liczbowych zawartych w tabelach, wykresach, mapach leży u podstaw odpowiedzi problemowych. Na ich podstawie zaczynają się pierwsze zadania maturalne.

7. Wykorzystanie dotychczasowych zadań egzaminacyjnych do konstruowania nowych zadań

Dotychczasowe arkusze egzaminacyjne pomagają opanować pewien zakres wiedzy geograficznej. Są pomocne w „oswajaniu uczniów z egzaminem i przyzwyczajeniu ich do niego; egzamin doniosły nie może zaskakiwać egzaminowanych ani formą organizacyjną, ani treścią objętą badaniem, ani też typem zadań egzaminacyjnych". By jednak nie dochodziło do programowego redukcjonizmu poprzez wykorzystanie zadań do kolokwialnie nazywanego „nauczania pod testy", w programie IB co kilka lat dochodzi do zmiany podstawy programowej i formy egzaminu. W roku szkolnym 2009/2010 obowiązują nowe ramy programowe w stosunku do tych, które były wprowadzone w roku szkolnym 2001/2002. Jednak ogromną wartością dotychczasowych arkuszy egzaminacyjnych jest pomoc w konstruowaniu nowych zadań, szczególnie przygotowujących do pisania esejów, czy pytań długiej odpowiedzi.

8. Ćwiczenie umiejętności pisania esejów

Stosowanie eseju i jego znaczenie w procesie dydaktycznym jest ważne nie tylko z punktu widzenia egzaminu maturalnego. Rozwija szereg umiejętności przydatnych na dalszym etapie edukacji. Wypowiedzi uczniów w IB świadczą, że pisanie esejów jest trudnym zadaniem, gdyż np. „można pominąć jakieś ważne elementy, które są w kluczu odpowiedzi", „trzeba skupić się na ogólnych

zasadach pisania eseju oraz na wiedzy geograficznej", „łatwo wprowadzić chaos wypowiedzi", „trzeba zmieścić się w krótkim czasie z długą wypowiedzią".

9. Pomoc w przygotowaniu opracowania terenowego „fieldwork"

Nauczyciel ma za zadanie zorganizowanie wycieczki/wyjścia w teren, pamiętając, że jego celem jest „poznawanie przez uczniów przedmiotu i zjawisk, zbieranie materiału faktograficznego w tym zakresie oraz porządkowanie spostrzeżeń, wyjaśnianie zjawisk i kształtowanie pojęć, utrwalanie zdobytych wiadomości oraz kształcenie umiejętności i posługiwanie się zdobywaną wiedzą w praktyce…" (Czajkowska Z, Czajkowski S., Krawczyk M., 1964). O wartościach wycieczek pisano od dawna. Również te organizowane w systemie IB realizują wspominanie powyżej cele, angażując w pełni aktywność ucznia. Uczniowie muszą samodzielnie dokonywać obserwacji, wykonują badania, zbierają dane w grupach, pracując nad rozwiązaniem problemu badawczego. (Jaworska E., 2006). Pełna wartość dydaktyczna osiągnięta jest poprzez wykonanie opracowania z uwzględnieniem następujących kryteriów:

a. Pytanie badawcze/hipoteza i kontekst geograficzny
b. Metody zbierania danych/informacji
c. Jakość informacji i posługiwanie się nią
d. Analizy pisemne
e. Konkluzje
f. Ewaluacja
g. Wymagania formalne.

10. Pomoc w przygotowaniu *Extended Essay*

Opracowanie *Extended Essay* jest jednym z wymogów otrzymania dyplomu, opartym na w pełni samodzielnie wykonanych badaniach z dowolnego przedmiotu z zakresu, którym interesuje się uczeń. Nauczyciel danego przedmiotu staje się promotorem takiej pracy, kontrolując zawartość merytoryczną i metodologię badań. Geografia należy do chętnie wybieranych przedmiotów, a tematyka prac najczęściej nawiązuje do problemów czy zagadnień środowiska lokalnego. W 4000 słów uczeń musi wykazać się oryginalnością, umiejętnością wykorzystania metod statystycznych, znajomością zasad pisania prac naukowych.

Zakończenie

„Egzamin doniosły wywiera znaczący wpływ nie tylko na przebieg kształcenia w zakresie geografii jako przedmiotu szkolnego i egzaminacyjnego zarazem, lecz również na uczestniczące w nim osoby oraz na szkołę. Dla uczniów jest ważnym bodźcem motywującym do zintensyfikowania uczenia się, dla nauczyciela – informacją o skuteczności oddziaływań dydaktycznych i wskazówką, jak dostosowywać je do obowiązujących standardów egzaminacyjnych, dla szkoły – informacją o jakości jej pracy. (Groenwald M., 2007, s. 11). Egzamin w programie matury międzynarodowej ma specyficzną formułę, stąd opis zasad egzaminowania i oceniania był próbą pokazania ciekawego modelu kształcenia poprzez konstruowanie wiedzy. Opisane w artykule sposoby pracy z uczniem IB nad przygotowaniem do egzaminu maturalnego z geografii mają wiele zalet. Praca z uczniem IB jest czymś więcej niż przygotowaniem do

egzaminu. Pozwala na indywidualizację nauczania, wejście w dialog z uczniem, zachęcenie go do tego, by stał się człowiekiem myślącym i refleksyjnym, chętnie mierzącym się z problemami. Uczeń ma szansę poznawania innych kultur, dysponując narzędziem, jakim jest dobra znajomość języka obcego. Kieruje nim często motywacja wewnętrzna, z której można czerpać przyjemność.

Z drugiej strony przygotowanie do egzaminu maturalnego wymaga ogromnej dyscypliny pracy zarówno od ucznia, jak i nauczyciela. Brak dyscypliny, niesystematyczność, brak zaangażowania w prace terenowe, nieobecność uczniów na zajęciach, niechęć do wykonywania zadań, organizowanie spotkań towarzyskich zamiast naukowych w godzinach lekcyjnych nie stymuluje rozwoju poznawczego i nie pomaga budować wiedzy.

Bibliografia:

1. Chałubińska A., *Różne drogi nauczania geografii*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1959.
2. Czajkowska Z, Czajkowski S., Krawczyk M., *Wycieczka uczy i wychowuje,* Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1964.
3. Day Ch., *Nauczyciel z pasją. Jak zachować entuzjazm i zaangażowanie w pracy,* GWP, Gdańsk 2008, s. 23.
4. Groenwald M, *Edukacja geograficzna w świetle szans i zagrożeń stwarzanych przez egzamin doniosły – wybrane aspekty*, [w:] Hibszer A., Michalski T. (red.), *Geografia na egzaminach zewnętrznych*, Wyd. Bernardinum, Pelplin 2007, s. 9-11.
5. Jaworska E., *Rola badań terenowych z zakresu geografii społeczno-ekonomicznej w świetle założeń matury międzynarodowej – International Baccalaureate*, [w:] K. Kopeć (red.), *Wybrane zagadnienia kształcenia geograficznego na początku XXI wieku*, WSiP 2006, s. 74-81.
6. Klus-Stańska D., *Konstruowanie wiedzy w szkole,* Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2002.
7. Materiały IBO: Examination Papers, Maj 2007, Maj 2008, Listopad 2009; The Diploma Programme *Geography guide* for first examinations in 2011.,, IBO, 2009; Geography Workshops, Berlin 5-7 marca 2010.
8. Nagle G. and Spencer K., *AS& A Level Geography through diagrams* , Oxford University Press, Glasgow 2003.
9. Niemierko B., *Ocenianie szkolne bez tajemnic*, WSiP, Warszawa 2002, s. 23.
10. Phillips D.C. , Soltis J.F., *Podstawy wiedzy o nauczaniu, GWS,* 2003, s. 79.
11. Piotrowska I., *Przygotowanie do egzaminu maturalnego z geografii*, [w:] Hibszer A., Michalski T. (red.), *Geografia na egzaminach zewnętrznych*, Wyd. Bernardinum, Pelplin, 2007, s. 47.
12. Szylko A., *Ogólne założenia programu matury międzynarodowej - International Baccalaureate*, [w:] K. Kopeć (red.), *Współczesne formy i metody w dydaktyce geografii,* Wyd. Bernardinum, Gdynia –Pelplin, 2005, s. 57-61.
13. Waugh D., 2005, *Geography An Integrated Approach (Third Edition)*, Nelson Thornes Ltd, Cheltenham (UK).
14. www.ibo.org/diploma/